

Manteuffel, Jerzy

Trzy ostraka ze zbiorów warszawskich

Przegląd Historyczny 33/2, 385-393

1936

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

TRZY OSTRAKA ZE ZBIORÓW WARSZAWSKICH.

Kolekcja ostraków warszawskich¹⁾ stanowi część dawnych zbiorów prof. A. Deissmanna z Berlina. Ostraka zostały nabyte w r. 1934 z zasiłku F. K. N. i przekazane w formie depozytu Seminarjum Fil. Klas. U. J. P. w Warszawie. Zdobyte odpowiednich funduszków na zakup tej kolekcji zawdzięczamy przychylnemu poparciu prof. T. Zielińskiego i dyr. St. Michalskiego, a sprowadzenie zbiorów z Berlina do Warszawy ułatwili życzliwie dziekan Handelsman i ambasador Lipski, którym w tem miejscu składam uprzejme podziękowanie. O wartości tej nowej kolekcji, stanowiącej rozszerzenie naszych zbiorów papyrusowych, informowałem już na IV Międzynarodowym Kongresie Papyrologów we Florencji²⁾, teraz więc ograniczam się do krótkiego streszczenia punktów bardziej istotnych.

Zbiór powyższy składa się z 121 ostraków i 5 etykietek mumjowych. Większość ostraków pochodzi ze starożytnych Theb, część zaś z Edfu, Achmim a wreszcie z Fayûmu.

Po dokonaniu prowizorycznego inwentarza, okazało się 109 ostraków greckich, w czym niestety około 20 zupełnie zniszczonych lub zartartych, oraz 12 ostraków koptyjskich i 5 etykietek; z tych ostatnich 1 grecka, pozostałe zaś w piśmie demotycznym.

Z ostraków greckich około 18 datuje się z okresu ptolemajskiego, jedno z czasów Augusta, przeważająca zaś większość z w. I—II po Chr., z okresu panowania cesarzy Wespazjana, Domicjana, Nerwy, Trajana, Hadriana, Antonina i Kommodusa, kilka wypadnie zapew-

---

¹⁾ por. *Sprawozdania P. A. U.* XL (1935) Nr. 2, str. 21 i n.

²⁾ por. mój artykuł *Die neue Warschauer Ostrakasammlung. Aegyptus*, XVI (1936).

ne ustalić na w. III, wreszcie dwa późne — z okresu bizantyjskiego z w. VI/VII lub nawet późniejsze.

Dotychczas stwierdziłem obecność następujących grup tekstów: 1) Rozmaite pokwitowania z opłat w gotówce i świadczeń w naturze, 2) krótkie listy w sprawach gospodarczych, 3) wykazy imienne i rachunki, oraz 4) zawiadomienia o zgonie.

Do grupy pierwszej należą, pominiawszy te 3 ostraka, którym poświęcony jest szkic niniejszy, teksty z okresu ptolemajskiego z pokwitowaniem za ἐνοίκιον κ(αὶ) φυ(λακτικόν) oraz ἐταιρικόν κ(αὶ) ἄλλον z Theb, chociaż lekcje te nie są jeszcze dostatecznie ustalone, oraz jedno pokwitowanie z dostawy w naturze.

Ostraka z okresu cesarstwa dotyczą opłaty pogłównego z Theb — λαογραφία Νότου καὶ Λιβύς oraz Μεμνονείων, rozmaitych podatków od rzemiosł i przedsięwzięć, jak βαλανευτικόν, γερδιακόν, τέλος ἀμαξίων, τετάρτη ἀλίεων, τέλοςμα καμήλων, świadczeń przymusowych na określone cele, jak χωματικόν, oraz, jak się zdaje, ιατρικόν z 6 r. cesarza Wespazjana, podatków spożywczych ὑπὲρ φόρου ἄλδς ἀμονια(κού), wreszcie niektóre ostraka zawierają t. zw. συμβολικόν i μερισμός. Z podatków gruntowych 3 ostraka z III w. (?) zdają się opiewać t. zw. θησαυρικόν, wreszcie szereg tekstów z Theb zawierają pokwitowania z dostaw w naturze. Jedno z ostraków bizantyjskich kwituje ὑπὲρ ἐσ(ράς) ἀγγαρείας (=ουας).

Do grupy następnej należy jeden fragment z czasów Ptolemaiów. Grupę trzecią stanowią rachunki, w tem jedno ostrakon z w. I/II zawiera wykaz dostarczonego wina, a drugie zapewne jeszcze z w. II listę imienną, dotyczącą transportu zboża. Występują tu stale worki σάκκοι po 3 oraz θάλλια po 2 artaby pszenicy³⁾. Pozostałe spisy imienne dadzą się podzielić na kilka grup: a) ze środowiska czysto greckiego, b) z kół greko - egipcjan, c) z pośród samych Egipcjan, d) z pośród ludności żydowskiej: Ἄρων, Μαρία, Μάρτα itp., e) tekst bizantyjski z w. VII z imionami chrześcijańskimi, jak Ἰωάννης, Ζαχαρίας, Ἰωσήφ i t. p.

W grupie ostatniej, zawierającej zawiadomienie o zgonie, występują imiona czysto egipskie. Chodzi tu niezawodnie o możliwie szybkie uwolnienie pozostałych rodzin od płacenia uciążliwej λαογραφία; do tej grupy możemy jeszcze dodać 1 etykietkę mumjową w języku greckim, która wszelako służyła do innych celów. W ostrakach tej

³⁾ por. *Aegyptus* XVI (1936), gdzie podałem również ostr. Nr. Inw. O. D. 72 z r. 189/90, zawierające ciekawe pokwitowania z zapasów atletycznych: δέκα(των) ἀγώνος παν(ναρτιαστῶν) καὶ πό(κτων) Ἄρ(σινόης) z Fayūmu z czasów cesarza Kommodusa.

ostatniej grupy dwa razy spotykamy podanie zawodu zmarłego; raz był nim trębacz σαλπιστής, drugim zaś razem handlarz drobiem ὄρνιθας.

Wreszcie owe 3 ostraka, którym poświęcona będzie dalsza część naszych rozważań, pochodzą z II w. przed Chr. i zawierają opłaty: τετάρτη μελ(ισσοουργίας), ἕκτη ἀπρο(δρῶων) oraz εἰς λβ(γον) τελω(νικῶν).

* * *

Wszystkie te 3 ostraka możemy zgóry zaliczyć do okresu ptolemajskiego na podstawie obserwacji czysto zewnętrznej. Stanowią one bowiem odłamki naczyń glinianych o barwie ceglastej, pokrytych od strony zewnętrznej jaśniejszą powłoką. Ostrakon Nr. 1 posiada jasną zupełnie i lśniąca polepę barwy kremowej, ostrakon Nr. 2 jest nieco ciemniejsze o powierzchni matowej, a Nr. 3 ma powierzchnię matową koloru piaskowego⁴).

1.

Nr. Inw. O. D. 1.

8×8 cm.

Obserwacja zewnętrzna i formularz tekstu wskazują na okres ptolemajski. Pismo wypadnie datować na połowę II w. przed Chr., por. *Schub. Pal.* Nr. 16 i *Pap. gr. Berol.* 8^b, wobec czego wymieniony w tekście rok 14 należy odnieść do panowania Ptolemaiosa VIII Euergetesa II, stąd zaś otrzymamy r. 129 przed Chr. Ostrakon zawiera opłatę 5 drachm w srebrze, stanowiącej równoważnik 1/4 zbiorów pszczelarza z r. 130 przed Chr.

Ἔτους μα Παῦ(νι) ἰς τέ(τακται) ἀνὰ τὴν
τετάρτ(ην) μ. (ἕτους) μελ(ισσοουργίας) Πεπε-
ψᾶις Περούσιος (δραχμᾶς) πέντε
(γίνονται) (δραχμαὶ) ε Δ . . ( )

Skróty i symbole zostały podane w nawiasach okrągłych ( ); uzupełnienia będą umieszczane w nawiasach kwadratowych [ ]; w. 3 Περούσιος lub Ἰαερούσιος ? w. 4 podpis bankiera Δ może Δαί( ) np. O. W. 1189 Δαίμαχος.

„Roku 41 (miesiąca) Pauni (dnia) 16 zapłacił na (rachunek) 1/4 (dochodu) roku 40 od hodowli pszczół Petepsais (syn) Perusisa drachm pięć, stanowi drachm 5“. (Niez czytelny podpis bankiera).

⁴) por. U. Wilcken, *Griechische Ostraka aus Aegypten und Nubien I—II.* Lipsk — Berlin 1899, t. I. str. 15; w dalszym ciągu będzie stosowany skrót OW.

Szczególna wartość tego pokwitowania polega na poświadczeniu podatku μελισσοουργία). Wprawdzie dotychczas, o ile wiem, nie był on bezpośrednio poświadczony w papyrusach i ostrakach, a i tutaj opiera się na dość ryzykownym rozwiązaniu skrótu, ale o jego istnieniu wywnioskował już Wilcken⁵⁾ na podstawie P. Tebt. I. 5. 138 in., gdzie wymienia się pszczelarzy μελισσοουργοί, zaliczając ich do t. zw. ὑποτελεῖς, t. j. zobowiązanych do płacenia podatków: μηθένα δὲ λο[γρέει]ν παρ[ὰ] τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ὑποτελῶν καὶ τ[ῶ]ν ἐπιπλ[εγμ.]ένων ταῖς π[ρο]σόδουσιν καὶ μελισσοούργων καὶ τῶν ἄλλ[ω]ν, por. 157 in. i 173. Zagadnienie, czy hodowla pszczół w okresie Ptolemaiów była objęta monopolem państwowym, wypadnie już dzisiaj rozstrzygnąć w sensie negatywnym. Natomiast pszczelarze płacili na rzecz skarbu podatek⁶⁾, który wynosił, jak wynika z naszego tekstu, $\frac{1}{4}$ wartości ich rocznego zbioru. Podobna skala podatku zw. τετάρτη znana jest dla następujących zawodów w III i II w. przed Chr. τετάρτη τῶν ἀλιέων, τετάρτη σίτου, ἢ σύνταξις τῆς τετάρτης τῶν σιτοποιῶν καὶ τῶν ταριχηρῶν, ἢ τετάρτη τοῦ ταρίχου.

Wprawdzie najczęściej bywa ona oznaczana w ostrakach za pomocą symbolu d bez żadnego przyimka, ale już w O. W. 337 z r. 142 przed Chr. z Theb została wyrażona słownie, por. O. W. 339.

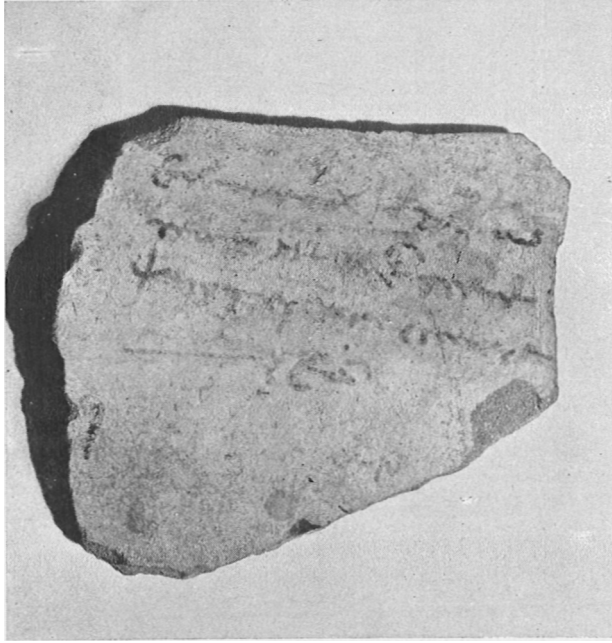
W Archiwum Zenona spotykamy obecnie sporą ilość wzmianek o pszczelarzach i hodowli pszczół. Za czasów Ptolemaiosa Philadelpa prowincja Fayûm produkowała miód w dużych ilościach, o czym świadczy nawet nazwa jednej z pośród jej miejscowości Ptolemais μελισσοούργων (P. Tebt. 609^v), a sam Zenon dostarczał ten produkt do Aleksandriji⁷⁾. O podatku od pszczelnictwa zw. φόρος posiadamy niektóre wzmianki w P. S. I. 510, gdzie proszony jest Zenon o ściągnięcie tego podatku od niejakiego Teosa. Na podstawie Pap. Lond. Inv. 2029, 11 in. dochodzi dalej do wniosku Rostowcew, że pszczelarze byli uzależnieni zarówno od państwa, jak i od domeny, o tyle przynajmniej, że byli zobowiązani wносить opłaty do skarbu i do kasy dominjalnej, a dopiero resztą produkcji miodowej mogli rozporządzać dowolnie.

Ciekawą wreszcie wzmiankę, dotyczącą podatku opłacanego przez pszczelarzy, spotykamy w korespondencji Zenona. W podaniu Pap. Zen. Cair. III. 467 z preskrytem — Ζήνωνι χαίρειν οἱ μελισσοουργοὶ τοῦ Ἀρσινόϊτου νομοῦ— uskarżają się oni, że zabrano im ich zwierzęta

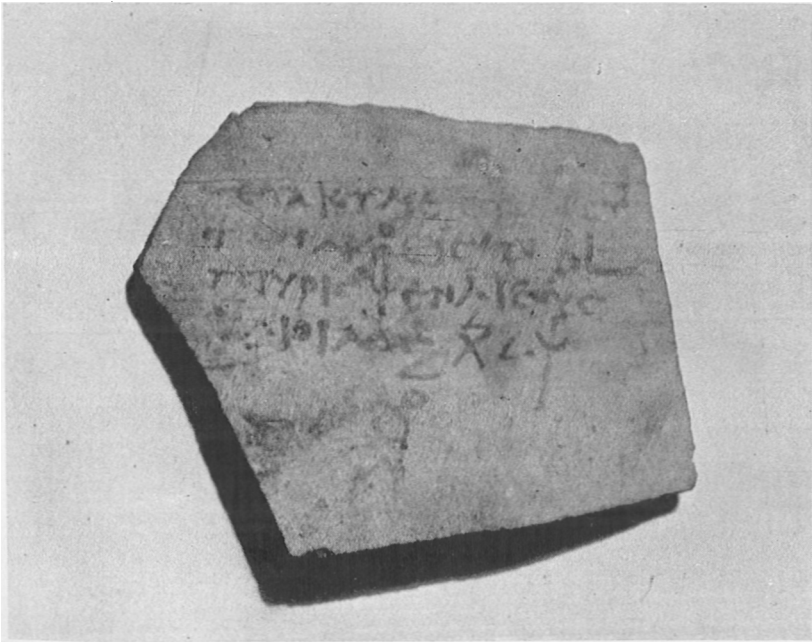
⁵⁾ por. U. Wilcken. *Grundzüge der Papyruskunde* (1912), str. 252.

⁶⁾ por. M. Rostowcew, *A large Estate in Egypt in the third century B. C.* Madison 1922, str. 106, 51 i 141.

⁷⁾ por. M. R o s t o w c e w, j. w., str. 105 i n.

O. D. 1.

O. D. 2.

pociągowe na 10 dni do Philadelphii, a minęło już dni 18. Tymczasem ule zostały zaniedbane na polu i czas je już zwieźć, przyczem powołują się pszczelarze na wysoki podatek, płacony na rzecz skarbu: w. 4 i n. τὰ δὲ μελίσσεια ἐν ἀγρῶ ἔριπται καὶ ἔστιν ὁ καιρὸς τοῦ ἀνενέγκαι αὐτὰ καὶ οὐκ ἔχομεν ὑποσῶγια ἀναγαγεῖν. οὐκ ὁ[λ]ίγον οὖν φόρον φέρομεν τῷ βασιλεῖ. W dalszym ciągu grożą oni, że w razie niezwrócenia im zwierząt pociągowych poniosą dotkliwe straty i nie będą w możności płacić nadal podatku. W Pap. Lond. 1171^b z I w. po Chr. spotykamy ponadto wzmiankę o poborcy podatku od miodu i wosku: τελώνης μέλιτος καὶ κηροῦ.

Pochodzenie tej skorupki nie jest nam znane, ale wobec tego, że wszystkie pozostałe pokwitowania naszego zbioru z okresu Ptolemaiów pochodzą z Theb, można zaryzykować przypuszczenie, że ten tekst należy również do grupy tebańskiej.

Omawiany podatek został przez Psenaisa uiszczony w srebrze. Wnioskujemy o tem na podstawie opuszczenia określenia γαλκοῦ co z reguły bywa podawane w takich razach, kiedy płatnik wnosi daną sumę w drachmach miedzianych. Powyższa okoliczność pozwala nam zaliczyć podatek μελίσσοιργία do grupy zw. ἀπόμοιρα, uiszczanej jeszcze z rozporządzenia Ptolemaïosa II Philadelp^ha⁸⁾ dla pewnych produktów (wina) w naturze, dla innych zaś (z ogrodów) z reguły w srebrze. Zresztą wrócimy jeszcze do tej grupy podatkowej w związku z tekstem następnym.

2.

No 7 inw. O. D. 2.

7 × 9 cm.

Ostrakon pochodzi z Theb, co możemy określić na podstawie skali podatkowej. Daty tekst nie posiada; pismo mniej wyrobione zdradza duże podobieństwo z reprodukcją 8^a w *Pap. gr. Berol.* i może być ustalone na II w. przed Chr. Ostrakon zawiera podatek zw. ἔκτη ἀκροδρόων, t. j. 1/6 część od plonu z drzew owocowych; podatnik uiszcza go jednak w drachmach miedzianych.

Ἔτακται εἰς τὴν ς'
τῶν ἀκροδρόων εἰς τὸ β (ἔτος)
Πιῦρις Ψεναιέους
καὶ οἱ ἀδελφοὶ γ(αλκοῦ) (δραχμὰς) ψ
Σαραπίων

W. 1 ς' = ἔκτην; pierwszą transkrypcję tego tekstu dokonał Wilcken, a odpis przysłał mi łaskawie wraz z kolekcją ostraków

⁸⁾ por. U. W i l c k e n, *Griechische Ostraka* I (1899) str. 157 i n.

prof. A. Deissmann; w. 5 Σαρα(πίων) — rozwiązanie skrótu nie jest całkowicie pewne.

„Zapłacił na 1/6 (część) (dochodu) od uprawy drzew owocowych na rok 2-gi Piuris (syn) Psenaiëusa i bracia miedzi drachm 700. Sarapion“

Podatek powyższy spotyka się już kilkakrotnie w *Ostrakach* Wilckena i jest poświadczony dla Syeny i Theb. Dla Theb wynosi on z reguły 1/6 od plonu, wobec czego należy przypuścić, że nasz tekst należy również do grupy tebańskiej⁹⁾. Ἀκρόδρουν, spotykane też w ostrakach w pisowni mylnej ἀκρότρουν, oznacza według *Geoponic.* X. 66.2 zarówno drzewo owocowe, jak i same owoce, ściślej jednak bądź owoce, posiadające łupinę zewnętrzną jak granat, pistacja, kasztan, bądź też mające łupinę drzewną, por. *Geoponica* X. 74 (w. Beckh) 2: Ἀρόδρουα δε καλεῖται ὅσα ἔξωθεν κέλυφος ἔχει, οἷον ροιά, πιστάκια, κάστανα, καὶ ὅσα ξυλώδη τὸν καρπὸν ἔξωθεν ἔχει.

W ostrakach bywa zapewne ten termin używany w znaczeniu ogólniejszem.

O sadach owocowych i najrozmaitszych gatunkach szlachetnych drzew uprawianych w prowincji Fayûm zawiera sporo ciekawych wiadomości korespondencja Zenona, że wymienię tu Pap. Zen. Cair. I. 33 z r. 257 przed Chr. z listem Nikiasa, który wylicza kilkanaście gatunków drzew owocowych, sprowadzonych dla domeny Apolloniosa. O dużym ogrodzie owocowym w Philadelphii czytamy w Pap. Lond. Inv. 2313 col. 3¹⁰⁾. Opłaty od ogrodów i winnic zarządził już Ptolemaios II Philadelph w t. zw. νόμοι τελωνικοί, por. *Revenue Laws* col. 36. 11 in.: ὡσαύτω[ς] δὲ καὶ τ[οῦ]ς κληροῦχος τοὺς ἔχοντας <τοὺς> ἀμπελῶ[νας] ἢ παρα[δείσ]ου[ς] ἐν τοῖς κλήροις οὓς εἰλήψασι παρὰ τ[οῦ] βασιλέως καὶ τ[οῦ]ς λοιποὺς πάντας τοὺς κεκτημένους ἀμπελῶνας ἢ παραδείσους ἢ ἐν δωρεαῖς ἔχοντας ἢ γεωργοῦντας καθ' ὄντινον τρόπον ἕκαστον.¹¹⁾

W II w. przed Chr. Ptolemaios VIII Euergetes II troszczył się również o podniesienie kultury rolnej w Egipcie i popierał sadownictwo. Świadczy o tem Pap. Tebt. I. 5. 93—98 (= W i l c k. *Chrest.* No 339) z r. 118, w którym zachęca ten władca, aby po okresie zamieszek rewolucyjnych i upadku gospodarstwa wiejskiego zakładać nowe ogrody owocowe, zwalniając jednocześnie plantatorów na okres 5 lat całkowicie od podatków, a na dalsze 3 lata zapowiadając ulgi podatkowe. Dopiero po upływie tego czasu stają się oni właścicielami tych gruntów — κεκτημένοι i płacą pełne podatki.

⁹⁾ por. U. W i l c k e n, *Griechische Ostraka* I (1899) str. 134.

¹⁰⁾ por. R o s t o w c e w j. w. 177.

¹¹⁾ por. R o s t o w c e w j. w. str. 104 i 112.

Wymienione wyżej νόμοι τελωνικοί dotyczą właściwie podatku od gruntu pod winnice i sady. W ostrakach natomiast figuruje podatek ἀκροδρόμων, pobierany w wysokości 1/6 od plonów. Podatek ten należy do grupy ἀπόμοιρα¹²⁾, który pobierano od właścicieli winnic w naturze, wobec tego, że wino nie podlega zepsuciu, a od owoców w gotówce. Ἀπόμοιρα podlegała wahaniom w zależności od rozmaitych warunków od 1/6 — 1/10 plonu. W naszym tekście opłata została uiszczona w miedzianych drachmach. Na to ustępstwo od zasady płacenia tego podatku w srebrze (por. wyżej) zmusiły warunki ekonomiczne w II przed Chr. Co do samego podatku ἀπόμοιρα por. U. Wilcken, *Griechische Ostraka I* (1899) str. 157 in. M. Ros-towcew, *A large Estate in Egypt*, Madison 1922, str. 165 i C. L. Préaux, *Les Ostraca grecs de la collection Charles-Edwin Wilbour au Musée de Brooklyn*, New-York. 1935, str. 24 i n.

3.

Nr. Inw. O. D. 3.

9 × 9 cm.

Ostrakon pochodzi z Theb. Pismo w ogólnych rysach przypomina pismo z Nr. 1, por. zatem *Schub. Pal. Nr. 16 i Pap. gr. Berol.* 8^b, jest jednak bardziej od tamtego zdecydowane. Tekst należy również do II w. przed Chr.

Ostrakon jest od prawej strony u góry odłamane.

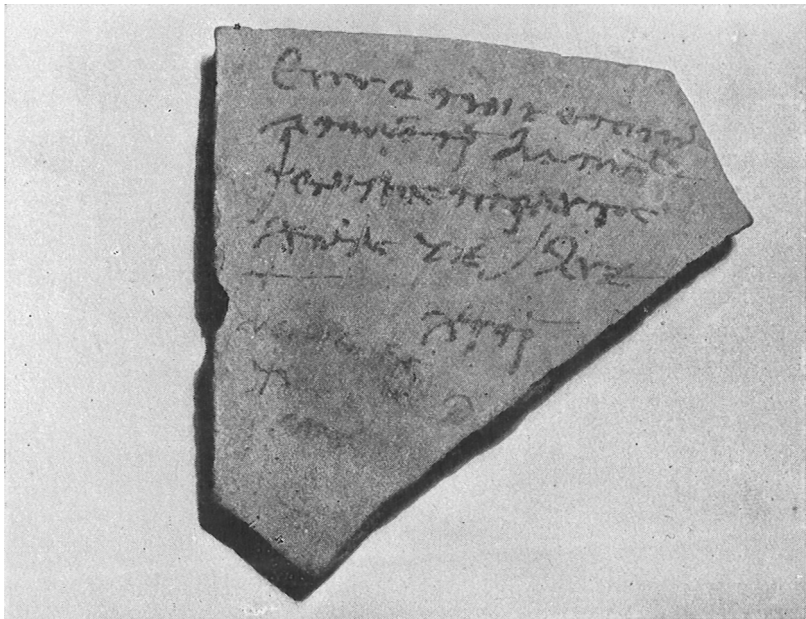
Tekst wydaje się dotyczyć pokwitowania z odbioru sumy drachm 1460, uzyskanej z dzierżawy podatków. t. zw. τελωνικά.

Ἔτους ε Τῷβι τέ(τακται) ἐπὶ τὴν ἐ[ν Διὸς
 πό(λει) τῇ μεγ(άλῃ) τρά(πεζαν) εἰς λό(γον) τελω(νικῶν)
 Ψεναιβις Τέτραυτος
 χειλίας υἱ (γίνονται) Α'υἱ
 Χαι(ρήμων^ο) τρά(πεζίτης)

U dołu notatka zupełnie zatarta.

w. 1. Τῷβι; odcyfrowali uczestnicy moich ćwiczeń papyrologicznych mgr. K. Rozenberg i p. I. Biežuńska, por. dalszy komentarz.
 w. 2 εἰς λό(γον) τελω(νικῶν); Dawniej próbowałem τέλ(ους), por. *Aegyptus XVI* (1936), ale skrót zaznaczony u góry zdaje się wyraźnie wskazywać na τελω( ); w. 3 Τέτραυτος lub Πτραύτος; w. 5 Χαι(ρήμων) —podpis bankiera bardzo niepewny.

¹²⁾ por. P. Tebt. I. 5. 17. [ὁμοίως δὲ] κ[αὶ τῶν] παραγρα(φομένων) πρὸς τὴν ἀπ[ό]-μοιραν [ἀμπε]λιτικῆς γῆς καὶ παραδ(είτων).

O. D. 3.

„Roku 5-go (miesiąca) Tybi zapłacił do banku w Diospolis wielkiej na rachunek (sum) z dzierżawy podatków Psenaisbis (syn) Tetrausa tysiiąc 460, stanowi 1460. Chajremon (?) bankier“

System wydzierżawiania podatków był jedną z tych instytucyj, które przenieśli Ptolemaiowie z samej Grecji z przystosowaniem do miejscowych warunków w Egipcie. Wprawdzie dzierżawa podatków w tym okresie nie była jeszcze tak dalece rozbudowaną, jak w następnym w czasach cesarstwa, posiadamy jednak o niej wiadomości dość pewne. Ptolemaiowie dbali o dochody państwowe poddali tych dzierżawców podatkowych, zw. *τελώναι*, ścisłej kontroli ze strony swych urzędników.

Sami ci dzierżawcy przed otrzymaniem koncesji pobierania określonych podatków na danym terenie byli obowiązani złożyć odpowiednie poręczenie. Niekiedy łączyli się oni w zorganizowane stowarzyszenia, tworząc przedsiębiorstwa podatkowe. W III w. przed Chr. pobierali oni prowizję w wysokości 5%, a w w. II-im, wobec ogólnego pogorszenia się sytuacji gospodarczej, podniesiono ją do 10%. Co miesiąc musiał dany poborca podatkowy wnosić uzyskaną sumę do banku na rachunek skarbu państwa (por. P. J o u g u e t, *L'Impérialisme Macédonien et l'hellénisation de l'Orient*. Paryż 1926, str. 371. U W i l c k e n, *Griechische Ostraka I* (1899), str. 515 i n., U. W i l c k e n, *Grundzüge der Papyruskunde*, Berlin-Lipsk 1912 str. 182 i n. oraz M. R o s t o w c e w, *Geschichte der Staatspacht in d. römischen Kaiserreich*, Lipsk 1902.

Wzmiankę, dotyczącą τὰ τελωνικά, spotykamy jeszcze w w. III przed Chr. (P. Hib. 77. 6), a z czasów Ptolemaïosa II Philadelpa zachowała się znana ustawa dzierżawy podatków νόμοι τελωνικοί (*Rew. Laws, col 1—22*). Dalej w jednym z listów z połowy III w. przed Chr. (P. Petr. II. 11. 2) por. W i t k o w s k i, *Epistulae privatae graecae*² 1911 Nr. 2, 3 = W i l c k. *Chrest.* Nr. 223 czytamy o urzędzie dzierżawcy podatkowego, zw. *τελώνειον*. Z okresu Ptolemaïów nie są mi jednak znane żadne ostraka, któreby zachowały bezpośrednio pokwitowania z wpłacania sum uzyskanych z dzierżawy podatków. Dopiero OW. 1598 z II w. po Chr. zawiera odnośny wykaz — λόγος ὧν δεδώκαμεν ὑπὲρ μερισμοῦ τελωνικῶν, a w Pap. Oxy. I, 44.4 z I w. po Chr. czytamy o διάπρασις τῶν τελωνικῶν, w B. G. U. I. 10. 1 z II w. po Chr. występują zaś ἐπιτηρηταὶ τελωνικῶν Σοκνοπαίου Νήσου.

Dość liczne pokwitowania w ostrakach II w. po Chr. bywają wystawione przez ἀπαιτηταὶ μερισμοῦ ὀνίων ἐν(λείματος) τελωνικ(ῶν),

co należy rozumieć jako podatek nałożony na towary z przeznaczeniem wyrównania deficytu, powstałego z dzierżawy podatków¹³⁾.

W naszym tekście uderza opuszczenie daty dnia przy miesiącu Tybi. Spotykamy wprawdzie w ostrakach niekiedy takie zaniedbania, np. OW 1 i 350, ale występuje ono nader rzadko.

W tym tekście dałoby się to może wytłumaczyć wymienioną wyżej okolicznością wpłacania przez dzierżawców sum podatkowych w terminach miesięcznych, wobec czego sam dzień mógł tu nie odgrywać istotniejszej roli¹⁴⁾.

Kwota 1640 drachm, zwłaszcza płaconych prawdopodobnie w srebro, wobec braku wymienienia *χαλκοῦ*, jest sumą dość dużą, co odpowiadałoby w zupełności naszemu przypuszczeniu, że chodzi tu istotnie o sumy, uzyskane z danego terenu podatkowego.

Suma ta została wpłacona do banku w Thebach, co również zgadza się z przyjętą w okresie Ptolemaistów praktyką dzierżawców podatkowych.

Reasumując zatem uwagi wypowiedziane wyżej, dochodzę do przekonania, że ostrakon warszawskie zachowało rzeczywiście pokwitowanie bankiera tebańskiego z II w. przed Chr. z odbioru pewnej sumy, którą uzyskał dzierżawca podatkowy ze swego obszaru w przeciągu jednego miesiąca.

---

¹³⁾ por. Cl. P r é a u x, *Les Ostraca grecs* (1935). str. 52 i n.

¹⁴⁾ w tekście tym pominięty został również znak drachmy.

La scène représente probablement le même moment qu'on voit sur les fresques funéraires de Capoue, c'est-à-dire le guerrier portant les armes et la tunique du vaincu. On peut trouver une pareille représentation sur les vases campaniens. Malgré les relations iconographiques de notre skyphos avec les produits campaniens, il montre une vive ressemblance avec la technique et le dessin (la ligne négligée, les ornements des points) falisque d'époque de la décadence fin du IV s. ou le début III s. av. J.-C. de cette fabrique; et c'est plutôt avec les produits de Falerii que de Campanie qu'il faut lier le skyphos de Varsovie.

Jerzy Manteuffel: Drei Ostraka aus der Warschauer Sammlung.

Der Aufsatz beginnt mit einer kurzen Zusammenfassung über den Bestand der neuen Warschauer Ostraka-sammlung.

Die Sammlung wurde, dank einer Spendung des Nationalfonds, aus dem ehemaligen Besitz des Prof. Adolf Weissmann — Berlin im Jahre 1934 erworben.

Sie besteht insgesamt aus 121 griechischen und koptischen Ostraka und 5 Mumienetiketts, vgl. den Bericht in *Aegyptus* XVI (1936) und *Bull. de l'Ac. Pol. des sciences et des lettres* (1935), 44 ff.

In der Fortsetzung werden 3 Ostraka aus der Ptolemäerzeit mit einem ausführlichen Kommentar ediert. O. D. 1 vom Jahre 129 v. Chr. enthält eine Bestätigung über die τετάρτη μελ (ισσοργίας) — eine Ertragsteuer von der Imkerici, vgl. P. Tebt. I. S. 138 ff. und U. Wilcken, *Grundzüge*, 252. Das Ostrakon wird auf Grund der Zenon-Korrespondenz erläutert.

O. D. 2. Ein thebanisches Ostrakon aus dem II, vorchristlichen Ihrh. handelt über 1/6 vom Ertrage der Obstbäume — ἕκτη ἀκρο (δρόων).

O. D. 3 wiederum aus Theben des II Ihrh. enthält eine Anzahlung εἰς λό (γον) τελω (νικῶν). Der Verfasser ist geneigt das Ostrakon als eine Bankquittung über die Einkünfte eines Steuerpächters in einer Monatsfrist zu halten.

Franciszek Sokołowski: L'attitude de Delphes au moment de l'invasion des Perses.

L'auteur traite de la politique de Delphes au moment de l'invasion de Xerxès. Les relations d'Hérodote sur ce sujet sont en apparence contradictoires. On explique cette divergence des sources par le fait que Delphes d'abord "médissait" et après la victoire, pour se réhabiliter, a faussé l'histoire. On n'a pas de